

MANIFESTACIJSKI TURIZAM TEMELJEN NA NEMATERIJALNOJ KULTURNOJ BAŠTINI NA PRIMJERU GRADA KAŠTELA

Čavka, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:091866>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET SPLIT**

ZAVRŠNI RAD

**MANIFESTACIJSKI TURIZAM TEMELJEN NA
NEMATERIJALNOJ KULTURNOJ BAŠTINI NA
PRIMJERU GRADA KAŠTELA**

Mentor:

dr.sc. Lidija Petrić

Student:

Ana Čavka, 1163450

Split, rujan, 2019.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	4
1.1. Definicija problema.....	4
1.2. Cilj rada.....	4
1.3. Metode rada.....	5
1.4. Struktura rada.....	5
2. KAŠTELA - PRETPOSTAVKE RAZVOJA TURIZMA.....	6
2.1. Prostor i stanovništvo	6
2.2. Povijesni razvoj	7
2.3. Gospodarstvo.....	11
2.4. Infrastruktura	13
2.4.1. Prometna infrastruktura.....	13
2.5. Resursi grada Kaštela.....	14
2.5.1. Prirodni resursi	14
2.5.2. Kulturni resursi.....	14
2.6. Turistička ponuda	15
2.7. Turistička potražnja	16
3. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA KAO TURISTIČKI RESURS	18
3.1. Kulturna baština - osnovni pojmovi.....	18
3.2. Kultura i turizam	20
4. ULOGA MANIFESTACIJA U TURISTIČKOJ PONUDI.....	21
4.1. Pojam, karakteristike i obilježja manifestacija	21
4.2. Vrste manifestacija	22

4.3. Manifestacijski turizam.....	23
5. MANIFESTACIJSKI TURIZAM TEMELJEN NA NEMATERIJALNOJ KULTURNOJ BAŠTINI NA PODRUČJU GRADA KAŠTELA.....	26
5.1. Nematerijalna kulturna baština Grada Kaštela kao potencijal za razvoj manifestacijskog turizma	26
5.2. Trenutna situacija manifestacija u Gradu Kaštela	28
5.3. Mogućnosti za budući razvoj manifestacijskog turizma	35
6. ZAKLJUČAK.....	37
SAŽETAK.....	38
SUMMARY.....	38
LITERATURA	39
POPIS SLIKA, GRAFOVA I TABLICA.....	41

1. UVOD

1.1. Definicija problema

Grad Kaštela je grad izrazitog bogatstva kulturne baštine, osim materijalne i nepokretne baštine obiluje nematerijalnom kulturnom baštinom. Nematerijalna kulturna baština predstavlja sve ono što su generacije koje u Kaštelima žive već stoljećima ostavila novijim generacijama, radi se o napjevima, klapskom pjevanju, plesovima, legendama i sl., ali se ipak ne radi dovoljno na valorizaciji tih resursa. U posljednje vrijeme turistička potražnja za Kaštelima raste, kao i njegova turistička orijentacija, ali primarno kao destinacija sunca i mora pa se javlja potreba za novom vrstom turističkih proizvoda.

Manifestacijski turizam predstavlja novi oblik turizma koji se fokusira na odabrani tržišni segment. Manifestacije obuhvaćaju razna polja ljudskih interesa i predstavljaju dobar način privlačenja posjetitelja u destinaciju te mogu poslužiti kao katalizator razvoja kroz veće prihode i ulaganja. Mogu se organizirati za sportska događanja, glazbena, nacionalne praznike, ali sve se više cijene kulturne manifestacije. Kulturne manifestacije su između ostaloga i proizvod kulturnog turizma, u kulturnom turizmu potražnju čine osobe koje putuje radi upoznavanja sa kulturom, poviješću, glazbom. Turisti motivirani kulturom neće putovati samo za vrijeme glavne sezone, a gradu poput Kaštela to je velika prednost jer kao većina hrvatskih destinacija pati od izražene sezonalnosti.

Osim što je valorizacija kulturne baštine u obliku događanja tj. manifestacija dobra za turizam, primarni razlog je i pronalaženje ispravnog očuvanja i njegovanja bogate tradicije kako ne bi pala u zaborav uslijed novog užurbanog načina života.

Manifestacijski turizam temeljen na nematerijalnoj baštini gradu Kaštela zapravo može donijeti niz pozitivnih učinaka ukoliko provedba bude uspješna .

1.2. Cilj rada

Cilj ovog rada je istražiti trenutno stanje turističke razvijenosti Kaštela te istražiti bogatstvo koje grad posjeduje u nematerijalnoj kulturnoj baštini i načine na koje je ona trenutno valorizirana. Također, definirat će se sam pojam nematerijalne kulturne baštine, kulturnog i manifestacijskog

turizma kako bi se ti pojmovi mogli povezati s mogućnostima grada za budući razvoj manifestacijskog turizma temeljenog na nematerijalnoj kulturnoj baštini.

1.3. Metode rada

Metode rada prvenstveno se odnose na obradu već postojećih podataka iz knjiga, znanstvenih članaka i izvora s interneta. Podaci se obrađuju koristeći metode sinteze, metode analize, metode deskripcije i komparacije te povijesnu metodu.

1.4. Struktura rada

Rad je podijeljen na šest dijelova uključujući uvod i zaključak.

U prvom dijelu rada obraditi će se pretpostavke za razvoj turizma u gradu Kaštelima. Uvodno će se predstaviti podaci o gradu, kasnije će se analizirati mogućnosti za turizam u vidu odgovarajuće infrastrukture, turističke ponude smještaja, kulturne i prirodne resurse te trenutno stanje turističkih kretanja na ovom području.

Drugi dio rada odnosi se na definiranje kulturne baštine, naročito nematerijalne, i njenog značaja u kontekstu turizma. Definirati će se i sam pojam kulturnog turizma.

Treći dio donosi pregled pojma manifestacija, što se sve smatra manifestacijom i koje vrste manifestacija postoje. Bit će objašnjeno kako manifestacije postaju važan dio ponude svake turističke destinacije i što je to manifestacijski oblik turizma

U petom dijelu dotiče se srž teme, prvo se obrađuje nematerijalna baština koja može služiti kao resurs u razvoj manifestacijskom turizmu, zatim se iznosi trenutno stanje kulturnih manifestacija i načina valorizacije nematerijalne baštine. Završno se iznosi mišljenje o mogućnosti budućeg razvoja.

Posljedni dio donosi zaključni osvrt autora na cjelokupni rad.

2. KAŠTELA - PRETPOSTAVKE RAZVOJA TURIZMA

2.1. Prostor i stanovništvo

Grad Kaštela je grad u Republici Hrvatskoj smješten na obali Kaštelanskog zaljeva, a administrativno pripada Splitsko-dalmatinskoj županiji. Nalazi se između gradova Trogir i Solin. Kaštela se sastoje od sedam naselja koji zajedno čine grad: Kaštel Sućurac, Kaštel Gomilica, Kaštel Kambelovac, Kaštel Lukšić, Kaštel Stari, Kaštel Novi te Kaštel Štafilić. Sve se više razvijaju i dva naselja na području Kaštela Radun i Rudine, postaju samostalnije jedinica iako trenutno pripadaju drugim naseljima. Grad Kaštela zajedno sa gradovima Trogir, Solin i Omiš pripada splitskoj aglomeraciji, a glavno središte aglomeracije čini Grad Split.

Slika 1 - Mapa grada Kaštela

Izvor: Internet stranica Portal Grada Kaštela [Internet], raspoloživo na: http://www.kastela.org/images/stories/arhiv/kastela/mape/kartar_kastela.jpg (20.7.2019.)

Kao što je već spomenuto, Kaštela na istoku graniče sa Solinom, a na zapadu s gradom Troginom, dok su na južnoj strani omeđena Kaštelanskim zaljevom, na sjeveru planinom Kozjak i na sjeveroistoku planinom Mosor. Reljefno se Kaštela sastoje od više različitih dijelova, priobalni dio obiluje ravnim prostorom dok sjeverni dio koji se prostire prema Kozjaku postaje sve strmiji prema spomenutoj planini. Klima na području Kaštela je mediteranskog tipa, a obilježavaju je topla i suha ljeta te blage i vlažne zime s značajnom količinom vjetra.¹

Prema popisu stanovništva iz 2011. u Kaštelima je bilo ukupno 38.667 stanovnika, od kojih je 19.073 muškaraca i 19.594 žena. Grad je od popisa stanovništva 1991. do onog 2011. doživio rast od skoro 10 tisuća stanovnika.

¹ Grad Kaštela: Strategija razvoja grada Kaštela 2016.-2020. [Internet], raspoloživo na: <http://www.kastela.hr/wp-content/uploads/2016/12/T-21-Prijedlog-Strategije-razvoja-Grada-Kastela-2016-2020.pdf> (14.07.2019.), str. 4.-13.

Tablica 1- Kretanje broja stanovnika u naseljima prema popisu stanovnika iz 1991., 2001. i 2011. godine

Naselje	Popis stanovništva		
	1991.	2001.	2011.
Kaštel Štafilić	2.014	2.650	3.042
Kaštel Novi	4.050	5.309	6.411
Kaštel Stari	5.345	6.448	7.052
Kaštel Lukšić	4.193	4.880	5.425
Kaštel Kambelovac	4.054	4.505	5.027
Kaštel Gomilica	3.678	4.075	4.881
Kaštel Sućurac	5.825	6.236	6.829
Ukupno stanovnika	29.159	34.103	38.667

Izvor: DZS; Izvješće o stanju u prostoru Grada Kaštela 2009.-2013.²

Kao što se vidi iz tablice osim konstantnog porasta stanovništva u cijelom gradu i po naseljima pojedinačno raste broj stanovnika. Kaštel Stari broji najviše stanovnika, dok naselje Kaštel Štafilić ima najmanji broj stanovnika.

2.2. Povijesni razvoj

Kaštela kao grad prolaze kroz razna povijesna razdoblja, o nekim ima manje podataka, a o nekim više. Prvi dodir kaštelanskog područja u povijesnom razvoj je pronalazak ostataka kostiju neandertalca u Mujinoj pećini. Mujina pećina nalazi se između Kaštelanskog polja i Labina, a smatra se da je u njoj prvobitna bila smještena tvornica alata. Javlja se još otkrića naseljenosti tijekom prapovijesti, ali većina povijesnih priča ovog područja poznato je tek nakon pada Bizantskog carstva i doseljavanja Hrvata na ovo područje.

U prošlosti se Kaštelansko polje³ dijelilo na trogirski dio i splitski dio, a Kaštela se kroz povijest razvijaju pomoću utvrda, dvoraca koje grade trogirski i splitski plemići, mnoge od njih su još

² Grad Kaštela (2015.): Izvješće o stanju u prostoru Grada Kaštela 2009.-2013., str. 5 [Internet] i DZS: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima

uvijek očuvane i služe različitim svrhama. Utvrde su građene za obranu, ukupno ih je bilo oko dvadesetak, a nazivale su se kašteli.⁴ Oko utvrda osnovalo se sedam i danas postojećih naselja koji se spajaju u Grad Kaštela. Najistaknutije i najočuvanije utvrde to jest kaštela na području ovog grada su kaštel Rotondo u Kaštel Štafiliću, kula Cipiko u Kaštel Novome, palača Cipiko u Kaštel Starome, kaštel Rušinac i dvorac Vitturi u Kaštel Lukšiću, kaštel Cambi u Kaštel Kambelovcu, Kaštilac u Kaštel Gomilici i Kula i nadbiskupska palača u Kaštel Sućurcu.

Kaštel Rotondo dao je sagraditi trogirski vlastelin Stjepan Štafileo na početku 16. stoljeća na morskoj hridi. Stambeni prostor u utvrdi nalazio se na južnom dijelu, prema moru i postojao je izlaz na more kako bi se utvrdi moglo napuštati brodovima. Oko utvrde je stvoreno naselje. Osim ove utvrde na području Kaštel Štafilića nalazi se i kula Nehaj čija je izgradnja također započela u 16. stoljeću. Kulu su dali izgraditi trogirski plemići Ludovik i Ivan Lodi, a nalazi se na zapadnom dijelu Kaštel Štafilića.

Slika 2 - Kaštel Rotondo u Kaštel Štafiliću

Izvor: Internet stranica Dalmatinski portal, raspoloživo na: <https://dalmatinskiportal.hr/sadrzaj/vijesti/unutar/2015-12-22-10-09-168-.jpg>

Kulu i palaču Cipiko dao je izgraditi trogirski plemić Koriolan Cipiko, gradnja palače Cipiko završila je 1481, a naziva se i kaštel Cipiko. Građen je na morskoj hridi, a s kopnom je povezan pokretnim mostom. Na sjevernom dijelu je sagrađena kula za obranu, a južni dio koji se sastojao od dva kata služio je kao stambeni. U 15. stoljeću u utvrdi je narušio požar, no Koriolan Cipiko kasnije obnavlja kaštel. Kulu Cipiko, smještenu na području Kaštel Novog, 1512. daje izgraditi Pavao Antonio Cipiko, Koriolanov nećak.

³ “ravničarski” dio Kaštelanskog područja; po Omašić V. (2001.): Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, str. 13

⁴ Dalmatinski portal: povijest Kaštela [Internet], raspoloživo na: <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/povijest-kastela-trogirski-i-splitski-plemici-digli-su-dvadesetak-utvrda-kako-bi-zastitili-tezake-i-ljetinu/9197> [20.7.2019.]

Kaštel Rušinac, tj. utvrda obitelji Rosani, izgrađena je na samom početku 16. stoljeća, također na morskoj hridi. Danas je dvorac omeđen s 3 zida, sa sjeverne strane zida nekoliko metara poviše nalazi se Crkva sv. Ivana. Crkva je poznata jer se u legendi o Miljenku i Dobrili navodi kako su oni pokopani u njoj, a upravo je kaštel Rušinac bio dom obitelji Miljenka iz iste legende.

U Kaštel Lukšiću, malo istočnije, smjestio se i dvorac Vitturi, ljetnikovac obitelji Vitturi. Dvorac je počeo s izgradnjom 1478. godine, a grade ga trogirski plemići Nikola i Jerolim Vitturi. Sagrađen je na moru, a s kopnom je povezan pokretnim mostom. Na sjevernoj strani nalazila se zgrada za stanovanje, dok su na sjeveru bile obrambene kule. Uz dvorac je izgrađeno i naselje za težake iz okolnih sela. Dvorac Vitturi je također poznat po legendi o Miljenku i Dobrili, dok je Miljenko bio pripadnik obitelji Rosani, Dobrila je pripadala obitelji Vitturi. Kaštel Vitturi i danas je u upotrebi, ali od strane grada Kaštela te se u njemu nalaze Muzej grada i Turistička zajednica grada.

Slika 3 - Jugoistočna strana dvorca Vitturi u Kaštel Lukšiću

Izvor: Internet stranica portal Grada Kaštela, raspoloživo na: <http://www.kastela.org/novosti/kultura/10872-kastelanski-lokaliteti-kastel-vitturi-u-kastel-luksicu>

Kaštel Cambi utvrda je koju su u 15. stoljeću gradili splitski plemići Jerolim i Antun Cambi, specifična je jer je cilindrična kula. Sagrađena je zbog obrane od Turaka, kao i ostale, a kasnije kad nestaje opasnost oko nje se gradi sklop kuća iste obitelji. Jugozapadna strana služila je kao zaklon te se tu nalazio obrambeni zid s kruništem.

Slika 4 - Kaštel Cambi u Kaštel Kambelovcu

Izvor: Internet stranica portal grada Kaštela, raspoloživo na:

http://www.kastela.org/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=10936:kastelanski-lokaliteti-kastel-kambelovac&catid=23:aktualnosti&Itemid=5

Kaštilac u Kaštel Kambelovcu izgrađen je u prvoj polovici 16 st., naselje je koje je izgrađeno na morskim hridima. Kaštilac nije izgrađen od strane plemića, već ga daju izgraditi redovnice iz splitskog samostana blaženog Arnira. Na sjevernoj strani nalazila se obrambena kula, a dio za stanovanje bio je na južnoj strani. Kaštilac je s kopnom bio povezan pokretnim mostom. Nakon prestanka opasnosti počinju se graditi kuće oko Kaštilca i na obali. Kao i u ostalim Kaštelima, prostori ispred utvrda nazivaju se Brce, kod Kaštilca se Brce nalazi ispred mosta. Danas je Kaštilac spojen s obalom kamenim mostom, koji je rekonstruiran u 20. stoljeću. Fotografije Kaštilca često se koriste kao simbol Kaštela, ali i cijele Dalmacije.

Slika 5 - Kaštilac u Kaštel Gomilici

Izvor: Pointers travel, raspoloživo na: <https://pointerstravel.com/poi/1789>

Kaštel Sućurac je najstarije izgrađeno naselje, a gradi ga Splitski nadbiskup Andrija Gualdo na nadbiskupskom posjedu. Izgradio je trokatnu obrambenu kulu, a 1489. drugi Splitski nadbiskup nadograđuje kulu obrambenim zidom koji obuhvaća i nadbiskupsku palaču. Kao i kod ostalih Kaštela, nakon prolaska opasnosti od Turaka oko kaštela se počinje graditi naselje. U ovom kaštelu također se nalazi dio Muzeja grada Kaštela.⁵

Slika 6 - Kaštilac u Kaštel Sućurcu

Izvor: Internet stranica Dalmatinski portal, raspoloživo na: <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/povijest-kastela--trogirski-i-splitski-plemici-digli-su-dvadesetak-utvrda-kako-bi-zastitili-tezake-i-ljetinu/9197>

Utvrde i kašteli koji su izgrađeni uzduž kaštelanske obale obilježavaju povijesni razvoj Kaštela i postanak grada kakav je danas. Osim što su prvo bili izgrađene u svrhu obrane, utvrde su zaslužne za nastanak sedam naselja koje poznajemo sada. Danas predstavljaju iznimnu spomeničko kulturno nasljeđe koje samo rijetki gradovi u svijetu posjeduju. Bitno ih je znati pravilno zaštititi i valorizirati u svrhu kulture, turizma ili nekog drugog područja. Vide se dva primjera korištenja ih u svrhu Muzeja, ali su također odlični resursi za stvaranje autentičnog turističkog proizvoda grada.

2.3. Gospodarstvo

S obzirom na priobalni položaj i mediteransku klimu kroz povijest se gospodarstvo većinski uzdalo u obrte te poljoprivredu (uzgoj maslina i vina) i ribarstvo. Istočna strana grada uvijek je više bila orijentirana na razvoj industrije te su u njoj bile locirane tvornice različite namjene. Iako

⁵ Dalmatinski portal: povijest Kaštela [Internet], raspoloživo na: <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/povijest-kastela--trogirski-i-splitski-plemici-digli-su-dvadesetak-utvrda-kako-bi-zastitili-tezake-i-ljetinu/9197> [20.7.2019.]

su danas još u pogonu neke od tvornica poput one Cemex-a, uslijed propasti velikih poduzeća veća količina prostora je napuštena i pretvara se u ruševine.

Zbog izrazito pogodne klime i obalnog područja dolazi do izrazitog razvoja turizma i gradi se sve više apartmana, kuća za odmor i soba za iznajmljivanje.⁶ U prilog turizmu ide i iznimno dobra prometna povezanost, neposredna blizina dva UNESCO lokaliteta Splita i Trogira, ali i prisustvo turističke ponude čiji je glavni primjer Marina Kaštela na području Kaštel Gomilice.

Prema podacima FINA-e najviše zaposlenih u Gradu Kaštela je u prerađivačkoj industriji, zatim u građevinarstvu te pružanju usluga smještaja i ostalih komplementarnih usluga. Prema popisu obrta Ministarstva obrta i poduzetništva na području Grada Kaštela u 2013. godini bila su registrirana 722 obrta, najveći broj registriranih obrta u Kaštelima odnosi se na skupine djelatnosti: trgovina na malo, usluge prijevoza, turizam i ugostiteljstvo, građevinski, obrtnički i komunalni radovi te proizvodnja i prerada.⁷

Dakle, zbog povoljnog položaja kao glavna gospodarska djelatnost u gradu razvija se turizam. Ipak još se nije razvio do puna potencijala, a kao glavni problemi mogu se istaknuti "divlja", odnosno neplanirana gradnja kroz cijeli grad, nedovoljno hotelskih kapaciteta u turističkoj ponudi, poglavito onih od 4 i više zvjezdica. Problem se javlja i kod komunalne infrastrukture, a vrhunac problema vidi se upravo 2019. godine, ove ljetne sezone došlo je do komplikacija s kakvoćom mora zbog problema neriješene kanalizacije i izlivanja fekalija u more, direktno na plaže koje su ljeti pune ljudi, domaćeg stanovništva i turista. Naime, na jednoj plaži s područja Kaštela izdana je obavijest o trajnom onečišćenju mora i nemogućnosti kupanja⁸. Projekt koji bi trebao riješiti ovaj problem pokrenut je još 1998. godine kada je osnovana agencija EKO - kaštelanski zaljev⁹, ali još uvijek nisu pronađena rješenja za sve probleme.

⁶ članak Kaštela Travel-a [Internet], raspoloživo na: <http://www.kastela-travel.com/about-kastela.php>

⁷ Grad Kaštela: Strategija razvoja grada Kaštela 2016.-2020. [Internet], dostupno na: <http://www.kastela.hr/wp-content/uploads/2016/12/T-21-Prijedlog-Strategije-razvoja-Grada-Kastela-2016-2020.pdf>

⁸ članak turističkog portala hrturizam.hr, raspoloživo na: <https://hrturizam.hr/trajno-oneciscenje-mora-u-kastelima-zabranjeno-kupanje/>

⁹ službene stranice EKO - kaštelanskog zaljeva, raspoloživo na: <http://www.ekz.hr/>

2.4. Infrastruktura

2.4.1. Prometna infrastruktura

Infrastrukturna povezanost grada Kaštela je zadovoljavajuća, kroz grad prolaze dvije bitne prometnice cestovnog prometa, prisutan je i željeznički prijevoz, te je u Kaštel Štafiliću smještena Zračna Luka Split, jedna od devet međunarodnih luka u Republici Hrvatskoj. Glavne prometnice koje spajaju svih sedam naselja grada Kaštela su: cesta dr. Franje Tuđmana, često nazivana i Stara kaštelanska cesta, te Jadranska magistrala (Državna cesta D8) koja se nalazi više prema zaleđu grada. Dionica Jadranske magistrale koja prolazi kroz Kaštela tek je nedavno renovirana da ispunjava sve prometne propise da bi se kvalificirala kao brza cesta što poboljšava prometne uvjete.

Kroz grad Kaštela prolazi željeznička pruga M604 koja se kreće od Splita do Zagreba preko Knina, najveća dopuštena brzina pri normalnoj vožnji izvan zavoja je 100 km/h. Kaštela su i putem ove vrste transporta spojene s gradom Splitom, zasebnom linijom s željezničke stanice Kaštel Stari do željezničkog kolodvora Split.¹⁰ U kolovozu 2019. uvedena je i linija koja spaja Zračnu luku Split i Željeznički kolodvor Kaštel Stari kako bi se donekle rasteretila obična linija koja spaja aerodrom i grad Split. Također, od 2019. uvodi se i trajektna linija Resnik - Split, kao vrsta rasterećenja.

Zračna Luka Split smjestila se u Kaštelima na području pod nazivom Resnik, a nakon Zračne luke Franjo Tuđman u Zagrebu najprometnija je zračna luka u Republici Hrvatskoj. U 2018. godišnji promet putnika iznosio je 3.095.608¹¹, što je za 10 posto veće od ukupnog godišnjeg prometa 2017. godine.

Što se tiče javnog prijevoza, osim spomenute linije željezničkog prometa, kroz Kaštela prometuje autobusna linija br. 37 koja spaja gradove Split i Trogir, a prolazi kroz Kaštela Starom kaštelanskom cestom. Grad Kaštela pripada području javnog prigradskog prijevoza grada Splita¹² te osim linije br. 37 kroz grad prolazi još nekoliko prigradskih linija.

¹⁰ članak jutarnji.hr: Kaštela i Split povezao vlak [Internet], raspoloživo na: <https://www.jutarnji.hr/arhiva/kastela-i-split-povezao-vlak/3764349/>

¹¹ DZS: Promet u zračnim lukama u prosincu 2018.

¹² Grad Kaštela: Strategija razvoja grada Kaštela 2016.-2020. [Internet]

Iako je infrastruktura u gradu zadovoljavajuća javljaju se određeni problemi poput zastarjelih i oštećenih prometnica te nastanka prometnih gužvi u vrijeme sezone i pojačanog broja posjetitelja i prijevoznih sredstva, osobito prema području grada Solina i Splita.

2.5. Resursi grada Kaštela

Grad na obali Kaštelanskog zaljeva i podno planine Kozjak ima bogate resurse prirodne i kulturne vrste. U prethodnom poglavlju povijesnog razvoja može se vidjeti bogatstvo spomeničke baštine.

2.5.1. Prirodni resursi

Od prirodnih resursa grada ističe se more i geografski položaj koji uvjetuje umjerenu sredozemnu klimu čija su obilježja topla i suha ljeta. Ti resursi su pogodni za razvoj odmorišnog turizma za vrijeme ljeta te omogućuju gradu da bude destinacija sunca i mora.

Osim zemljopisnih obilježja na području grada Kaštela zabilježeno je 6 zaštićenih spomenika prirode i jedan koji je još u postupku.¹³ Zaštićeni dijelovi prirode u Kaštelima su:

1. Park Vitturi u Kaštel Lukšiću
2. Park u Kaštel Starome uz hotel Palace
3. Botanički vrt osnovne škole u Kaštel Lukšiću
4. Hrast dub u Kaštel Gomilici
5. Stara Maslina u Kaštel Štafiliću

2.5.2. Kulturni resursi

Sve utvrde, dvorci i kašteli koji su već spomenuti spadaju u nepokretna kulturna dobra i čine resurse. Od utvrda i građevina bitno je spomenuti i sakralne građevine, kojih je čak 15 uvršteno u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Postoje još i arheološka područja i lokaliteti, urbane cjeline naselja,... Osim pokretnih i materijalnih dobara valja istaknuti i bogatu nematerijalnu kulturnu baštinu koju grad ima. U nematerijalnu kulturnu baštinu spadaju:

¹³ Grad Kaštela: Strategija kulturnog razvitka grada Kaštela 2017.-2023.

tradicionalni plesovi, tradicionalni napjevi, klapsko pjevanje, gradska nošnja, legenda o Miljenku i Dobrili, ali detaljnije o tome obraditi će se u petom dijelu rada.¹⁴

2.6. Turistička ponuda

Grad Kaštela, kao dosta destinacija u Republici Hrvatskoj, većinsku ponudu smještaja ostvaruje u privatnom smještaju, apartmanima i kućama za odmor uz nedostatak broja smještajnih jedinica u hotelima viših kategorija.

Hoteli u Kaštelima, poredani po ocjeni korisnika booking.com-a, su:

1. Hotel Štacija, Kaštel Lukšić, 3*
2. Hotel Baletna Škola, Kaštel Kambelovac, 3*
3. Hotel Villa Žarko, Kaštel Lukšić, 4*
4. Hotel Adria, Kaštel Štafilić, 3*
5. Hotel Manufaktura, Kaštel Štafilić, 3*
6. Hotel Resnik, Kaštel Štafilić, 2*
7. Hotel Tamaris, Kaštel Kambelovac, 2*

Najbolje ocijenjen hotel s ove liste broji 45 hotelskih soba, a hotel najviše kategorije, od 4 zvjezdice, u svojoj ponudi ima samo 16 soba, što pokazuje koliki su kapaciteti hotelskog smještaja. Prema podacima iz DZS-a od ukupno 483 616 noćenja u 2017. čak je 436 792 prenoćilo u odmaralištima i sličnim objektima za kraći odmor, a samo 42 tisuće noćenja je bilo u hotelima. U strukturi ukupnog broja kreveta i postelja također prevladavaju odmarališta i slični objekti za kraći odmor, od 2 585 soba u 2017. godini 2 358 je iz te kategorije. Na grafu broj jedan može se primjetiti razlika broja postelja po pojedinoj vrsti smještaja, hotelske postelje samo su 3.5 % od ukupnog broja postelja.

¹⁴ Grad Kaštela: Strategija kulturnog razvitka grada Kaštela 2017.-2023.

Graf 1 - Struktura smještajnih kapaciteta po broju postelja 2017. godine

Izvor: Vlastiti prikaz prema DZS: Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2017. godini

2.7. Turistička potražnja

Podaci Statističke analize turističkog prometa u 2018. godini Turističke zajednice Središnje Dalmacije pokazuju kako je 2018. godine u gradu Kaštela ukupno bilo 101 510 turista i 585 679 noćenja. Po udjelu u Splitsko-dalmatinskoj županiji je to 3,3% ukupnog prometa, a broj turista koji su posjetili destinaciju gotovo je trostruko veći nego li je broj stanovnika grada.

Tablica 2 - Noćenja i dolasci turista u gradu Kaštela

Godina	Dolasci turista			Noćenja turista			Indeks promjene noćenja
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	
2014.	5.284	36.942	42.226	23.531	220.818	244.349	114
2015.	6.334	44.000	50.334	28.427	253.702	282.129	115
2016.	7.291	54.231	61.522	33.718	337.595	371.313	132
2017.	7.541	77.616	85.157	36.513	465.902	502.415	135
2018.	9.845	91.665	101.510	40.360	545.319	585. 679	118

Izvor: Vlastiti prikaz prema Turistička zajednica Srednje Dalmacije: Statistička analiza turističkog prometa 2014.-2018

Analizom podataka o broju dolazaka i noćenja turista u gradu Kaštela može se vidjeti konstantni porast. Ako se od 5 promatranih godina uspoređi prva i posljedna godina vidi se dvostruko veći broj ukupnih turističkih noćenja, a po indeksima promjene noćenja u odnosu na prethodnu najveća promjena se dogodila 2017./16. gdje indeks iznosi čak 135. Puno je više stranih turista nego domaćih, ali takve brojke su i očekivane. Ovi podaci potvrđuju tezu da je grad Kaštela turistički popularan grad i da je zbog toga turistički orijentiran.

3. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA KAO TURISTIČKI RESURS

3.1. Kulturna baština - osnovni pojmovi

Da bi se uopće moglo pričati o manifestacijskom turizmu ili događanjima koji su bazirani na nematerijalnoj kulturnoj baštini potrebno je definirati pojam same kulturne baštine, njene vrste i pripadnost pojedinih pojava kulturnoj baštini. Hrvatska kao zemlja obiluje raznim spomenicima kulture, zaštićenim lokalitetima i dobrima različitih značaj. Grad Kaštela nije izuzetak što se tiče bogatog kulturnog naselja, ali pitanje je koliko je to prepoznato od strane lokalne samouprave i koliko se kreće u samoj valorizaciji te baštine. U ovom poglavlju osvrnuti ćemo se na pojmovno određenje kulturne baštine i njenih vrsta, posebice nematerijalne kulturne baštine, ali i dobra Hrvatske koja su svjetski priznata.

Kultura je veoma širok pojam koji ljudi mogu doživjeti na razne načine, isto tako se i kulturna baština kao uži pojam može definirati na više načina, to su *“naslijeđena kulturna dobra koja se odnose na dostignuća koja su preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući i narodnu umjetnost, u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koji predstavljaju kulturu.”*¹⁵ Dakle, kulturna baština može se objasniti kao nasljeđe svega onog što je čovjek razvio kroz svoje postojanje, a pojavljuje se u više vrsta. Tako se kulturnom baštinom mogu smatrati i neopipljive stvari poput legenda i priča ili opipljive stvari poput knjiga i različitih građevina. Kulturna baština prema većini autora dijeli se na materijalnu (opipljivu) i nematerijalnu (neopipljivu) baštinu, dok se materijalna kulturna baština dijeli na pokretnu i nepokretnu.

U pokretnu kulturnu baštinu spadaju¹⁶:

1. Muzejska građa
2. Arhivska građa
3. Knjižnična baština

¹⁵ Marasović, T. (2001): Kulturna baština 1; Sveučilište u Splitu, Split

¹⁶ Mikulić D.: Kulturna baština, nastavni materijali 2018/2019, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu

Nepokretnu kulturnu baštinu čine:

1. Graditeljska baština¹⁷
 - a. pojedinačne građevine i kompleksi građevina
 - b. kulturno-povijesne cjeline
2. Arheološka baština
 - a. arheološke zone i lokaliteti
 - b. pojedinačni arheološki spomenici
3. Kulturni krajolici

Nematerijalna kulturna baština podrazumijeva “običaje, doživljaje, znanje i vještine kao i instrumente, stvari, artefakte koji su povezani sa zajednicama, grupama ili pojedincima koji to prepoznaju kao dio svoje kulturnog nasljeđa. Obilježje nematerijalne kulturne baštine je da se prenosi s generacije na generaciju, a nastaje kao reakcija zajednice na njihovu interakciju na prirodu, okruženje i povijest. Ona predstavlja identitet određene zajednice”¹⁸. Može se podijeliti na:

1. „Usmenu tradiciju i izražaj, uključujući jezik i dijalekte kao način prenošenja nematerijalne kulturne baštine
2. Umjetničke izvedbe
3. Društveni običaje, rituale i festivale
4. Znanje, prakse i običaji koji su vezani uz prirodu i svemir
5. Tradicionalni obrti“¹⁹

Republika Hrvatska u Registru kulturnih dobara ima brojnu nematerijalnu kulturnu baštinu, a čak 15 dobara je upisano na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva: čipkarstvo u Hrvatskoj, dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja, Fešta sv. Vlaha, godišnji proljetni ophod Kraljice ili Ljelje iz Gorjana, godišnji ophod Zvončara s područja Kastavštine, Procesija za križen na Hvaru, umijeće izrade drvenih tradicionalnih dječjih

¹⁷ Marasović T. (2001) : Kulturna baština 1, Sveučilište u Splitu, Split, str.10

¹⁸ UNESCO (2003) : Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris

¹⁹ ibidem

igračaka s područja Hrvatskog zagorja, Sinjska alka, Medičarski obrti, bećarac, nijemo kolo Dalmatinske zagore, klapsko pjevanje, Mediteranska prehrana i umijeće suhozidne gradnje.²⁰

3.2. Kultura i turizam

Turizam je svjetski fenomen koji svakodnevno raste, s njim raste i turistička ponuda uslijed povećanih zahtjeva turističkih tržišta. Današnji turisti su suvremeni, njihove potrebe su sve veće i javljaju se oblici turizma koji to mogu ispuniti. S obzirom da raste broj obrazovanih osoba i onih koji su zainteresirani za glazbu, povijest i umjetnost raste i broj putovanja koja su uvjetovana tim potrebama. Tako nastaje kulturni turizam, a definira se kao “posjeta osoba izvan mjesta prebivališta koje su motivirane u cijelosti ili djelomično različitim kulturnim oblicima poput glazbe, umjetnosti, kazališnih i kulturnih ruta, nasljeđem ili stilom života lokaliteta, regije, grupe ili institucija”²¹.

.Kulturni turizam, dakle, obuhvaća putovanja ljudi kako bi se upoznavali s različitim kulturnim elementima i uživali u tom iskustvu. Razlikuju se različite turističke potrebe, primarni segment ovakvog oblika turizma su oni čija su putovanja prvenstveno motivirana kulturom, ali ipak je više oni koji kulturna događanja i pojave posjećuju usputno kroz putovanje, ako im se otvori mogućnost ili je spomenik kulture svjetski popularan.

Turističke destinacije prilikom baratanja između kulturne baštine i turizma trebaju biti izrazito oprezne jer je kulturno nasljeđe osjetljiv resurs i mora se učiniti maksimum pri njegovoj preservaciji. Lokalne vlasti bi trebale zaštititi materijalnu baštinu od narušavanja zbog prevelikih posjeta turista i po potrebi je renovirati, treba raditi i na očuvanju tradicije i stila života. Primarna stvar bi trebalo biti očuvanje baštine, a tek onda mogućnost valoriziranja iste putem turizma.

²⁰ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske [Internet], raspoloživo na: <https://www.min-kulture.hr>

²¹ Strategija razvoja Kulturnog turizma (2003), Ministarstvo kulture RH, Zagreb

4. ULOGA MANIFESTACIJA U TURISTIČKOJ PONUDI

4.1. Pojam, karakteristike i obilježja manifestacija

Manifestacija je jedan od pojmova za kojeg postoje razne definicije. Može se definirati kao planirano događanje, “može se raditi o posebnim ritualima, prezentacijama, predstavama ili proslavama koji su organizirani kako bi se ispunili određeni ciljevi, kulturne ili društvene prirode”²². Manifestacije se mogu promatrati s aspekta organizatora i potrošača, organizatorima predstavlja događaje koji se organiziraju u posebnim prilikama, a tiče se njihova postojanja. Potrošačima manifestacije služe u slobodno vrijeme za zabavu, odmaranje, kulturno upoznavanja, a također se razlikuje od njihovih svakodnevnih života.

Manifestacije se mogu organizirati radi različitih događaja, a najčešće je riječ o proslavama²³:

- nacionalnih praznika,
- javnih događaja velika značaja,
- iznimnih kulturnih ostvarenja,
- sportskih događaja,
- korporativnih proslava,
- sajмова,
- plasiranja novih proizvoda.

Manifestacije imaju učinak na više polja:²⁴

1. Društveni, kulturni i politički učinak
2. Ekonomski učinak
3. Ekološki učinak

²² Pivčević, S. (2018/2019): Upravljanje manifestacijama, nastavni materijali/skripta, Ekonomski fakultet Split, str. 3

²³ ibidem

²⁴ Getz, D. (2007): Event tourism: Definition, evolution, and research, *Tourism Management* 29 (2008), str. 419. - 421.

Društveno, kulturno i politički manifestacije djeluje jer se kroz velika događanja i u okruženju primjećuju razlike. Posljedice mogu biti i pozitivne i negativne, negativan je velik priljev ljudi na području koji može izazvati gužve, onečišćenja i porast kriminala. S druge strane zajednica može sudjelovati u događanjima, više je ljudi pa je povećana aktivnost u svim segmentima, stvaraju se nova radna mjesta i mogućnosti razvoja koji će trajno pomoći i lokalnom stanovništvu.

Ekonomski učinak manifestacija je što raste količina ulaganja u prostor, stvaraju se dodatna radna mjesta, otvaraju se mogućnosti razvoja drugih grana gospodarstva npr. turizma kroz manifestacijski turizam.

Ekološki učinak također se može sagledati s pozitivne i negativne strane, velik broj ljudi znači i više količine smeća i zagađenja, ali manifestacije mogu doprinijeti i razvoju ako se pronađe dobar plan za očuvanje okoliša usprkos organiziranju manifestacija.

4.2. Vrste manifestacija

Manifestacije se na vrste mogu podijeliti prema više kriterija. Manifestacije po kriteriju veličine²⁵:

1. Mega manifestacije
2. Hallmark manifestacije
3. Glavne manifestacije
4. Lokalne manifestacije

Mega manifestacije su manifestacije globalnih razmjera poput Olimpijskih igara ili Svjetskih prvenstava. Hallmark manifestacije su one koje su karakteristične za pojedine gradove ili lokalitete, primjerice Karneval u Rio de Jaineru. Glavne manifestacije, kako i samo ime govori, mogu privući velike količine ljudi i ostvariti bitne ekonomske efekte. Lokalne manifestacije su one najmanjeg značaja i učinka koje svaka lokalna zajednica ima u svojoj ponudi, na primjeru grada Kaštela to su ribarske fešte tokom Kaštelanskog kulturnog ljeta.

²⁵ Allen i dr., (2008) po Pivčević S.(2018/2019): op. cit., str. 3

Osim po veličini, manifestacije se mogu podijeliti i po sadržaju gdje razlikujemo:

1. festivale,
2. sportske i
3. poslovne manifestacije

4.3. Manifestacijski turizam

Manifestacije su neizbježan pojam u turizmu, naročito kod sastavljanja razvojnih i marketinških planova u destinaciji.²⁶ Manifestacije se, u kontekstu turizma i stvaranja portfelja proizvoda, mogu prikazati kao proizvodi destinacija²⁷:

1. Kulturne manifestacije (koncerti, festivali glazbe i filma..)
2. Sportske manifestacije (sportska natjecanja različitih razina)
3. Pučki i tradicijski običaji (proslave svetaca, karnjeval i sl.)

Kulturne manifestacije najrodnije su temi ovog rada i one su te koje pridonose promociji i valorizaciji bogatstva nematerijalne baštine. One razvijaju već postojeće mogućnosti na veće razmjere i pomažu očuvati nasljeđe i njegovati običaje.

Manifestacijski turizam nastaje zbog potrebe da se manifestacije nađu u turističkoj ponudi destinacije jer su one dobar način povezivanja ljudi i pružanja kvalitetnog programa kroz upoznavanje sa kulturom, sportom, glazbom, običajima, praćenje sportova i raznih ostalih aktivnosti. Manifestacijski turizam je pomno isplanirani događaj ili skup događanja koji omogućuje tržišnom segmentu upoznavanje s glazbom, sportom, scenskim priredbama, autohtonim jelima i svim ostalim oko čega se manifestacija održava, a ljudi to žele iskusiti. Ljudi putuju zbog različitih motiva i razloga, kako se sve više mijenja turistička potražnja nastaju i novi oblici turizma, iako manifestacije postoje otkad postoji i čovjek sve više postaju jedan od glavnih dijelova turističkog proizvoda. Ljudi u slobodno vrijeme žele putovati i istovremeno se zabavljati i obrazovati i upoznavati sa različitim aktivnostima, manifestacije predstavlja odličan primjer zadovoljavanja takvih turističkih potreba.

²⁶ Getz, D. (2007): Event tourism, op. cit., str. 406.

²⁷ Petrić, L.: Upravljanje turističkom destinacijom, Načela i Praksa, Ekonomski fakultet, str. 171.

Rijetke su destinacije koje se mogu razvijati u turističke sile bez prisustva kvalitetnih manifestacija. Kao što postoje stručnjaci koji analiziraju turističke resurse i ponudu gradova, mora postojati i menadžment manifestacija kako si se sve ispravno razvilo. Manifestacijski turizam zapravo se nalazi u središtu dviju sila²⁸: menadžmenta u turizmu i manifestacijskog menadžmenta pa se smatra kako manifestacijski menadžment želi postići što bolji uspjeh u turizmu kroz dobro osmišljene i organizirane manifestacije.

Manifestacijski turizam da bi se u potpunosti razumio mora biti objašnjen sa strane potražnje i ponude. Na potražnju se cilja marketinškim aktivnostima koje bi trebali ukazati na samo postojanje manifestacija koje odgovaraju njihovim potrebama. Sa strane organizatora moraju se ispuniti određeni ciljevi kako bi se manifestacija ocjenila uspješnom²⁹:

- privlačenje većeg broja turista,
- kao katalizator za urbanu regeneraciju,
- za bolji imidž destinacije,
- poboljšanje marketinga,
- bolja valorizacija atrakcija i lokaliteta.

Mnoge destinacije posežu za organiziranjem manifestacija kako bi povećao publicitet i stvorila bolja slika destinacije. Manifestacije se mogu koristiti kao način privlačenja turista u destinaciju³⁰, posjećivanje manifestacije može biti primarni motiv dolaska, ali to može povećati i posjećenost ostalih atrakcija i lokaliteta na tom području. Posjetitelji često ostanu duže nego li sam događaj traje. Manifestacije pospješuju broj dolazak i noćenja turista, ispunjenje smještajnih kapaciteta i tako pomažu razvoju zajednice kroz povećanje prihoda. Organiziranje manifestacija omogućava destinaciji i novi alat za bolju promociju i plasiranje proizvoda turističke destinacije.

Da bi manifestacija bila uspješna kao prepoznat proizvod turističke destinacije mora biti strateški isplanirana tako da do izražaja dođu pozitivni efekti njihove organizacije.³¹ Strategija treba

²⁸ Getz, D. (2007): op. cit., str. 406.

²⁹ Oklobdžija, S. (2015): The role of events in tourism development, BizInfo Journal vol 6, num 2, str. 83. - 97..

³⁰ Getz, D. (2007), op. cit., str. 405

³¹ Oklobdžija, S. (2015), op. cit., str. 94.

obuhvaćati analizu trenutnog stanja manifestacije i ponude turističke destinacije, najbolje je analizu napraviti po SWOT matrici kada se istraži stanje situacije turističke infrastrukture i suprastrukture i potencijalnih turističkih resursa. Tako se postavlja dobar temelj za određivanje misije, vizije i ciljeva turističke destinacije te odabira pravilne politike promocije i distribucije. Bit dobre organizacije je ispravno analiziran teren i promišljeno odlučivanje kako ne bi došlo do negativnih učinaka na destinaciju.

5. MANIFESTACIJSKI TURIZAM TEMELJEN NA NEMATERIJALNOJ KULTURNOJ BAŠTINI NA PODRUČJU GRADA KAŠTELA

Grad Kaštela je područje koje obiluje mogućnostima za razvoj manifestacijskog oblika turizma kao načina valorizacije bogatstva kulturne baština, no dolazi se do pitanja koliko je zapravo uspjeha na tom polju. Kao što je već nekoliko puta naglašeno i potvrđeno grad Kaštel ima iznimno bogatu kulturnu baštinu, od nepokretne i materijalne do one nematerijalne. Već postoje neke kulturne manifestacije, većinom one koje se vežu uz tradiciju koja datira daleko prije, ali uvijek postoji mogućnosti za napredak kulturno-turističke ponude i pronalazak novih načina uspješne zaštite i njegovanja nematerijalnih kulturnih resursa.

5.1. Nematerijalna kulturna baština Grada Kaštela kao potencijal za razvoj manifestacijskog turizma

Nematerijalna kulturna baština grada Kaštela obuhvaća tradicionalne Kaštelanske plesove, tradicionalno i klapsko pjevanje, kulturne manifestacije, tradiciju i tradicionalni način života i pripreme hrane te legendu o Miljenku i Dobrili.³²

Značajan element nematerijalne kulturne baštine cijele Dalmacije, pa i Kaštela, je klapsko pjevanje. U Kaštelima je klapsko pjevanje već valorizirano kroz popularnu manifestaciju Večeri dalmatinske pjesme, a radi se o tradicionalnom višeglasnom pjevanju bez pratnje instrumenta. Jedno je od dobara Republike Hrvatske koji su uvršteni na UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Primjer nematerijalne baštine su i plesne izvedbe i napjevi kaštelanski kulturnih društava, među njima se ističe koreografija Plesova Kaštela koreografa prof. Branka Šegovića, a ona objedinjuje stare kaštelanske plesove: 'rvatsko kolo, šotić, monferino i špic-polku ili galop

³² Grad Kaštela (2017): Strategija kulturnog razvitka grada Kaštela 2017.-2023., str. 52

Slika 7 - Ilustracija tradicionalne kaštelanske nošnje

Izvor: Internet stranica muzeja grada Kaštela, raspoloživo na: <http://www.muzej-grad-a-kaštela.hr>

Legenda o Miljenku i Dobrili jedan je od najupečatljivijih primjera nematerijalne kulturne baštine grada Kaštela. Postoje navodi kako je legenda prvi put napisana 1679., a narod ju je prenosio usmenom predajom. Iako je danas "biser" Kaštela, prvi put kao predstavu izvode ju glumci iz Trogira, tek godinama nakon počinje se izvoditi od strane Kaštelanskog kazališta.³³ Priča govori da je u dvorcu Vitturi na obali rasladjevojčica imena Dobrila. U istome gradu, zapadnije, živio je dječak po imenu Miljenko. Njih dvoje zajedno su se igrali i odrastali. Godine su prošle i oni su izrasli u mlade ljude koji su se zaljubili i obećali si ljubav, potajno su nalazili. No, jednog dana njihovi roditelji su se posvađali i zabranjeno im je da se viđaju. Dobrili se ugovori vjenčanje s grofom Družimirom i ona postaje izrazito nesretna, ali vjenčanje prekida Miljenko potaknut njihovom ljubavlju. No, Miljenka nakon toga šalju u samostan na otoku Visovcu. Preko poznanika Miljenko Dobrili šalje pismo i oni se uspiju sastati jer Dobrila pobjegne od kuće. Kada njen otac sazna, poruči im kako su se obitelji pomirile te se mogu vratiti i vjenčati. Par im vjeruje i vraća se u Kaštela, ali sve je bila prevara. Dobrilin otac Miljenka dan nakon vjenčanja ubija na

³³ Omašić, V. (2001): op. cit., str. 452

mostu ispred dvorca Vitturi. Dobrila nedugo nakon umire od prevelike žalosti. Zajedno su pokopani u crkvi svetog Ivana Krstitelja koja se nalazi odmah iznad doma Miljenkove obitelji, kaštel Rušinac. Iznad njihova groba stoji natpis "Pokoj ljubovnikom". Ova priča često predstavlja glavni simbol turističke ponude grada, a svojom ljepotom i posebnošću ima potencijal privlačnosti kao i priča o Romeu i Juliji, s time da je riječ o istinitoj priči za razliku od prethodne.

5.2. Trenutna situacija manifestacija u Gradu Kaštela

Grad Kaštela, iako je bogat raznom kulturnom baštinom i potencijalnim atrakcijama manifestacijskog turizma, turistima i široj javnosti nije poznat kao takav. Turisti pretežito posjećuju Kaštela zbog blizine dva velika grada i UNESCO lokaliteta, Splita i Trogira, a kao grad na moru destinacija je, kao mnoge Hrvatske, obilježena kao destinacija sunca i mora te odmorišnog turizma za vrijeme ljetnih mjeseci. Turizam je tako razvijen uz izrazitu sezonalnost i praktički tokom mjeseci izvan ljetne sezone turisti su “stran pojam”. Ipak, s obzirom na to na je turizam jedna od bitnijih grana turizma u cijeloj Hrvatskoj pa tako i u Kaštelima dolazi do razvitka turističke ponude u Kaštelima.

Tablica 3 - Prikaz manifestacija u Gradu Kaštela

Naziv manifestacije	Osnovni podaci	Razina značaja
„Kaštelansko kulturno ljeto“	Temeljna kulturna manifestacija koja obuhvaća razna polja: predstave, glazbene izvedbe, gastronomske večeri itd.	Lokalno/regionalno

„Večeri dalmatinske pisme“	Dvodnevna manifestacija dalmatinskog glazbenog izričaja koja se sastoji od koncerta i natjecateljskog djela	Nacionalno
Pokladne svečanosti	Tradicija organiziranja svečanosti još od 19. st.	Nacionalno
„Puti Kaštelanskog crljenka“	Manifestacija vinskih puta kaštelanske autohtone sorte vinove loze	Nacionalno/međunarodno
„Dani kaštelanskog kazališta“	Kazališno scenska manifestacija	Lokalno/regionalno
„Kaštel Mali“	Smotra dječjeg stvaralaštva	Lokalno/regionalno
„Večeri Kaštelanskih mažoretkinja“	Kulturna manifestacija plesa	Lokalno/regionalno
„Fešta o' boba“	Gastronomska manifestacija	Lokalno/regionalno
Svečanosti vezane uz blagdane	Manifestacije organizirane za vrijeme Božića i Uskrsa	Lokalno/regionalno

Izvor: Vlastiti prikaz prema podacima Grad Kaštela: Strategija kulturnog razvitka 2017-2013

Tokom ljetnih dana u organizaciji grada provodi se program Kaštelansko kulturno ljeto koji traje od kraja lipnja do početka studenoga. Kaštelansko kulturno ljeto obuhvaća razna događanja poput: izložbi, koncerata, priredbi, predstava, gastronomskih večeri - pripremanje tradicionalnih jela, dječje priredbe, itd. U sklopu istih može se pronaći nešto za sve uzraste, od umirovljenika do dječje dobi. Iako je ponuda raznolika nije baš popularna izvan lokalnog prostora. Neka od

dogadajaja koji su navedeni u programu zaista posjeti velika količina ljudi, odnosno, puno veća nego li inače, ali su posjetnici većinom “lokalci”. Dakako, za vrijeme trajanja takvih priredba turisti se mogu direktno upoznati sa lokalnom tradicijom.

Najpopularniji događaji unutar Kaštelanskog kulturnog ljeta zasigurno su večeri tradicionalne pripreme jela ili kako ih lokalno stanovništvo voli nazivati “fešte”. Gotovi svaki od Kaštela ima svoju “ribarsku feštu”, u Kaštel Štafiliću organizira se Večer Salse i Šalše gdje se objedinjuje večer pripreme i posluživanja jela i večer plesa. Na ovakav način turisti direktno dolaze u dodir sa tradicionalnim načinom življenja i autohtonim jelima i običajima na zabavan način. Popularna gastronomska večer Fešta o’ boba organizirana je izvan programa Kaštelanskog kulturnog ljeta. Organiziraju Udruga o’ boba na početku svakog lipnja te se poslužuju razna jela od boba te poslužuju kaštelanska vina. Osim kušanja jela posjetitelji se mogu prijaviti u natjecateljski dio pripreme jela od boba.

Slika 8 - Ribarska fešta u Kaštel Starome

Izvor: Internet stranica Portal grada Kaštela, raspoloživo na: www.kastela.org

Osim događaja koji se tiču gastronomije, često se javljaju i priredbe i koncerti organizirani od strane Kulturno umjetničkih društava s područja Kaštela. Na području grada Kaštela djeluju čak 4 KUD-a: KUD Srce Zagore, KUD Sedam Kaštela, KUD Ante Zaninović i KUD Putalj. Svaki organizira svoj koncert unutar Programa kaštelanskog kulturnog ljeta, a oni su redom: “Zagora Kaštelima” KUD-a Srce Zagore, Večer folklor “Tamburica i mandolina” KUD-a Sedam Kaštela, Međunarodni festival folklor “Za ljubav tance igraše” organizatora KUD Ante Zaninović i Folklorni koncert “Mjesečina prosula se kalom” organizirana od strane KUD-a

Putalj. Osim ljetnog programa u sklopu Kaštelanskog kulturnog ljeta organiziraju i uskršnje i božićne koncerte. Koncerti se sastoji od folklornih izvedbi organizatora, domaćina i gostiju iz raznih dijelova Hrvatske i svijeta. Tako osim upoznavanja Kaštelanskih plesova i narodnih nošnji moguće je vidjeti i plesove ostalih hrvatskih i svjetskih mjesta, dobar način širenja kulture i nasljeđa.

Slika 9 - Izvedba Kaštelanskih plesova na Međunarodnom festivalu folkloru “Za ljubav tance igraše”

Izvor: Internet stranica Portal grada Kaštela, raspoloživo na: www.kaštela.org

U program kulturnog ljeta uključena je legenda o Miljenku i Dobrili, tako je 2019. za to organiziran cjelotjedni sadržaj koji se sastojao od koncerta, predstave, pa čak i turističke ture sa stručnim vodičem.

Uz Kaštelansko kulturno ljeto najveće manifestacije su Večer dalmatinske pisme i Kaštelanski karneval (krnjeval) koji se organizira još od 19.st.³⁴

Večeri Dalmatinske pisme glazbena je manifestacija koja je prvi put održana 1999. godine, a organizirani je kao dio Kaštelanskog kulturnog ljeta. Manifestacija je nacionalnog značaja³⁵, a njeguje se tradicija klapskog pjevanja uz elemente zabavne glazbe, festival se dijeli na dvije večeri dok je druga natjecateljskog sadržaja. Jedan je od događaja gdje publika bude u potpunosti popunjena.

³⁴ Grad Kaštela (2016): Strategija kulturnog razvitka grada Kaštela 2017. - 2013.

³⁵ ibidem

Slika 10 – „Večeri dalmatinske pisme“ u Kaštel Kambelovcu

Izvor: Internet stranica Večeri Dalmatinske pisme, raspoloživo na: <http://www.vdp.hr/>

Među poznatijim manifestacijama grada zasigurno su i pokladne i karnevalske svečanosti koje se u odvijaju u tri naselja od tri različite udruge: KKU “Poklade” Kaštel Novi, KU “Polantana” Kaštel Kambelovac i KPU “Kampanel” iz Kaštel Sućurca. Zanimljivosti ovih dođanja je što udruge izrađuju svoju “lutku” prikladnog naziva Krnjo koji se na kraju karnevalskih svečanosti pali.

Slika 11 - “Krnjo” karnevala KPU-a Kampanel u Kaštel Sućurcu

Izvor: Internet stranica maxportal.hr , raspoloživo na: <https://www.maxportal.hr/premium-sadrzaj/karneval-u-kastelima-plenkovic-plese-kako-pupovac-svira/>

Zanimljiva manifestacija koja se u posljednje vrijeme javlja u Kaštelima su “Puti Kaštelanskog crljenka” pomoću koje se iznosi priča o putevima kaštelanskog crljenka, “stare dalmatinske autohtone sorte vinove loze”³⁶.

Slika 12 - “Kaštelanski puti”

Izvor: Internet stranica Portal grada Kaštela, raspoloživo na: www.kaštela.org

Osim već spomenutih manifestacija valja istaknuti i Dane Kaštelanskog kazališta koji se svako godine organiziraju u svibnju od strane GSU Teatar uz pomoć Grada Kaštela te Smotru dječjeg stvaralaštva “Kaštel Mali” koju organizira Kaštelanska organizacija mladih “KOMA” te Večer kaštelanskih mažoretkinja³⁷. Uz prethodno navedene manifestacije prisutne su proslave u vrijeme kršćanskih blagdana; Uskrsne i Božićne svečanosti.

³⁶ ibid.

³⁷ ibid.

Slika 13 - Predstava ispred dvorca Vitturi u sklopu Dana Kaštelanskog kazališta

Izvor: Internet stranica Slobodna dalmacija, dostupno na: <https://www.slobodnadalmacija.hr>

5.3. Mogućnosti za budući razvoj manifestacijskog turizma

Kako bi se uopće došlo do razvoja manifestacijskog turizma temeljenog na kulturnoj baštini potrebno je prepoznati tu kulturu i ispravno je valorizirati. Uvijek se počinje od lokalnog stanovništva i bit je da što veći broj ljudi na lokalnom području počne uvažavati, cijeniti i njegovati kulturnu baštinu. Kaštela već imaju razvijene manifestacije i većinom su temeljene na kulturnoj baštini, no većina ih je lokalnog značaja i nedovoljno razrađena. Problem se javlja u nedovoljno razvijenom planom marketinškog djelovanja i nedostatku sredstava od grada kako bi se moglo proširiti djelovanje.

Bogatstvo kulturne baštine u gradu je dostatno za još veći razvoj manifestacija nego li je to sad slučaj, ali i postojeće manifestacije pokazuju veliki potencijal. Posebno se ističu dijelovi Kaštelanskog kulturnog ljeta koji obiluje događajima koji njeguju tradicionalne običaje i izvedbe, ali i tura vinskih ruta kaštelanskog područja jer je odličan način da se uklope lokalno nasljeđe i turizam. Promicanje tradicije spaja se s novim turističkim proizvodom koji privlači tržišne segmente eno-gastro turizam i kulturnog turizma.

Prisustvo kulturne osviještenosti može se vidjeti u svim događajima i manifestacijama i ključna stvar je zapravo širenje tog stava na cjelokupno stanovništvo.

Osim širenja kulturne ponude za manifestacijski turizam potreban je i dobar menadžment i marketing proces koji bi trebao proširiti utjecaj same manifestacije. U oblikovanju manifestacija svakako je potrebno zajedničko djelovanje stručnjaka iz područja kulture i turizma.

Broj nematerijalnih kulturnih resursa na području Kaštela dovoljan je za razvitak manifestacijskog turizma na ovom području, a tome svjedoče već postojeće manifestacije nematerijalne baštine koje su dosegle i nacionalne razine. Manifestacijski turizam dobar je katalizator razvoju mjesta na različite načine. Turizam donosi prihode gradu, ali se javljaju problemi poput nedovoljne količine hotelskog visoko kategoriziranog smještaja jer privatni smještaj daleko brojčano nadmašuje hotelske kapacitete. Osim toga traži se i novi oblici turističke ponude kako bi destinacija postala privlačnija i nekim novim segmentima turističkog tržišta. Kulturna baština valorizirana kroz manifestacijski turizam destinaciji doprinosi u stvaranju autentičnog turističko proizvoda, lokalnoj zajednici stvara novi izvor prihoda, ulaganja i mogućnosti zapošljavanja, a kulturnu baštinu njeguje i štiti.

Bit dobrog organiziranja manifestacijskog turizma je u mogućnosti sagledavanja prednosti i nedostataka svih dionika u proces i pronalaženja uspješnog rješenja u razvijanju događaja koji će pružiti što više pozitivnoga i uspjeti pospješiti turističku ponudu destinacije.

Kao dobar primjer nematerijalne baštine grada Kaštela koja bi služila u ove svrhe može se istaknuti legenda o Miljenku i Dobrili, do sada već prilično “iskorištena”. Daljnjim razvojem turističke rute o vinskim putevima moglo bi se iskoristiti više elemenata kako bi se razvila što bolja ponuda.

Tema oko koje bi se mogla razviti nova manifestacija na području Kaštela su radionice izrade tradicionalnog nakita Kaštelanske nošnje. U jednoj manifestaciji može se upoznati sa tradicionalnom nošnjom područja Kaštela te specifičnim nakitom kojeg su nosile žene u prošlosti. Kvalificirana osoba može educirati posjetitelje o izradi te tako očuvati tradiciju i zainteresirati posjetitelje aktivnim sudjelovanjem, a ne samo pasivnim promatranjem.

Bogatstvo nematerijalne baštine svakako nije jedini dobar kulturni resurs u Kaštelima, ističe se i bogatstvo utvrda i dvoraca u Kaštelima. Dvorac Vitturi primjer je ispravno valorizirane utvrde, izuzev toga što se u njemu nalaze Muzej i TZ služi kao lokacija održavanja festivala i događaja. Bilo bi dobro da se sve vrste manifestacijskog turizma održavaju na povijesnim lokaliteta iznimnog značaja za ovo područje. To bi omogućilo i restauraciju nekih napuštenih i narušenih kula i zajedno bi bili dobar primjer njegovana kulturnih resursa i valorizacije na ispravan način.

Može se primjetiti da oblici manifestacijskog turizma temeljenog na nematerijalnim resursima na području grada Kaštela već postoje, ali uz daljni razvoj mogli bi se postići učinci na društvenom, ekonomskom, kulturnom i okolišnom polju.

6. ZAKLJUČAK

Grad Kaštela oslanja se na razvoj turizma, analiza pretpostavki za razvoj turizma pokazuje kako postoje resursi dovoljni za još veći razvoj, ali ukazuje i na neke probleme. Problemi se uglavnom javljaju u nedostatnom broju hotelskih smještajnih jedinica, infrastrukturnim poteškoćama i prevelikoj orijentiranosti na turizam sunca i mora. Kulturna baština na ovom području ima ogroman potencijal koji nije u potpunosti iskorišten, Kaštela obiluju spomencima, sakralnim građevinama, prirodnom baštinom i nematerijalnom baštinom. Javlja se potreba za pronalaskom načina valorizacije ovih resursa, osim stvaranja novih turističkih proizvoda, to bi omogućilo zaštitu i očuvanje kulturnih resursa.

Kod nematerijalne kulturne baština u gradu Kaštela najviše se prepoznaje klapsko pjevanje, tradicionalni plesovi, tradicionalni način pripreme hrane, legenda o Miljenku i Dobrili, kaštelanski karneval te ruta putevima kaštelanske vinove loze. Grad Kaštela već ima organizirane manifestacije koji njeguju nematerijalnu kulturnu baštinu, većina kojih je u sklopu Kaštelanskog kulturnog ljeta.

Manifestacijski turizam odnosi se na organiziranje događaja radi proslava različitog sadržaja, može se raditi o glazbi, predstavama, sportskim događanjima, proslavama nacionalnih praznika i sl. Manifestacije u turizmu postaju neizostovana dio izrade turističkog proizvoda destinacije i pomažu području u razvoju. Osim što manifestacije privlače svojim sadržajem, ljudi koji posjećuju manifestacije posjetiti će i ostale atrakcije i sadržaje na tom prostoru. Da bi se dobro osmislile manifestacije potrebno je temeljito istraživanje i pravilno postavljanje ciljeva i izvršenja promocije. Manifestacijski turizam otvara turističkoj destinacije nove vrste mogućnosti.

Manifestacijski turizam može se temeljiti i na nematerijalnoj kulturnoj baštini i dobar je način ispravne valorizacije baštine te omogućuje njeno prepoznavanje od strane šire javnosti i posjetitelja. Grad Kaštela ima dobre predispozicije za razvoj ovog oblika turizma i već postojeće manifestacije ovakvih sadržaja, samo se pitanje hoće li to biti prepoznato od strane uprave koja je zadužena za turizam i kulturu i ima li prostor za daljni razvoj.

SAŽETAK

Grad Kaštela posjeduje sve preduvjete potrebne razvoju turizma, bogatu kulturnu baštinu, prirodnu, spomeničku i nematerijalnu. Smještaj blizu bitnih prometnih terminala omogućuje mu dobru infrastrukturnu povezanost. Statistički podaci o turističkoj potražnji potvrđuju da on turistički raste. Uslijed razvoja turizma javlja se pitanje turističke ponude grada. Kulturna baština također nije dobro iskorištena. U radu se posebno ističe važnost nematerijalne kulturne baština i načina njene valorizacije. Nematerijalna baština na ovom području je dobar resurs, ističu se tradicionalno klapsko pjevanje, priprema hrane, legenda o Miljenku i Dobrili. Jedan od načina valorizacije nematerijalnih resursa su manifestacije, u Kaštelima već postoje primjeri lokalnih manifestacija temeljenih na nematerijalnoj baštini, ali postoje mogućnosti i za veći razvoj. Manifestacijski turizam postaje jedan od bitnih elemenata pri oblikovanju turistički proizvoda destinacije i služi za daljni razvoj cijele zajednice, a njeguje i kulturnu baštinu koja postaje osjetljiv resurs.

Ključni pojmovi: Kaštela, nematerijalna kulturna baština, manifestacijski turizam

SUMMARY

Grad Kaštel has everything that is necessary for the development of tourism, rich cultural heritage, natural, monumental and intangible. It also has a good infrastructure position because it's located close to important transport facilities. Tourism statistics confirms tourism growth. Following the development of tourism, the issue of tourist offerings of the city rises. Unfortunately a lot of cultural heritage is not well valorised. The importance of intangible cultural heritage and the way of its valorisation are emphasized in the paper. The intangible heritage in this area is a good resource, it consists of traditional singing, gastronomy, the legend of lovers Miljenko and Dobrila, etc. One way of valuing intangible resources is through manifestations. Kaštela already has good examples of local manifestations based on intangible heritage, but there are opportunities for greater development. Manifestation tourism became one of the essential elements for the design of tourism products and serves to further development of the entire community. It nurtures cultural heritage, which's becoming a sensitive resource.

Keywords: manifestation tourism, intangible cultural heritage, Kaštela

LITERATURA

Knjige, znanstveni članci, strateški dokumenti, skripte

1. Akcijski plan razvoja kulturnog turizma (2015.), Ministarstvo turizma RH, Zagreb
2. Allen J., O' Tolle W., Harris R., Mc'Donnell I. (2008): Festival & special event management, John Wiley & Sons Australia Ltd., Milton, Australia
3. Državni zavod za statistiku: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, popis 2011.
4. Getz, D. (2007): Event tourism: Definition, evolution, and research, *Tourism Management* 29 (2008) str. 403-428
5. Grad Kaštela (2015): Izvješće o stanju u prostoru grada Kaštela 2009. – 2013., izvršitelj GISplan d.o.o., Kaštela
6. Grad Kaštela: Strategija kulturnog razvitka grada Kaštela 2017.-2023. (2017), izvođač Urbanex d.o.o, Kaštela
7. Grad Kaštela: Strategija razvoja grada Kaštela 2016.-2020. (2016), izvođač Meta Consulting, Kaštela
8. Marasović T. (2001): Kulturna baština 1, Sveučilište u Splitu, Split
9. Mikulić D. (2018): Kulturna baština, nastavni materijali 2018./2019., Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu
10. Oklobdžija, S. (2015): The role of events in tourism development, *BizInfo Journal* vol 6, num 2, str. 83. - 97.
11. Omašić, V. (2001): Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća 1 i 2. dio, Muzej grada Kaštela, Društvo za očuvanje kulturne i prirodne baštine Kaštela "Bijaći", Kaštela
12. Petrić, L. (2011): Upravljanje turističkom destinacijom, Načela i praksa, Ekonomski fakultet Split, Split
13. Pivčević, S. (2018): Upravljanje manifestacijama, nastavni materijali/skripta 2018./2019., Ekonomski fakultet Split, Sveučilište u Splitu
14. Strategija razvoja Kulturnog turizma (2003), Ministarstvo kulture RH, Zagreb
15. Turistička zajednica Srednje Dalmacije: Statistička analiza turističkog prometa 2014.-2018.

16. UNESCO (2003) : Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris

Izvori s interneta

1. Članak Dalmatinski portal: povijest Kaštela [Internet], raspoloživo na: <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/povijest-kastela--trogirski-i-splitski-plemici-digli-su-dvadesetak-utvrda-kako-bi-zastitili-tezake-i-ljetinu/9197> [20.7.2019.]
2. Članak jutarnji.hr: Kaštela i Split povezoao vlak [Internet], raspoloživo na: <https://www.jutarnji.hr/arhiva/kastela-i-split-povezao-vlak/3764349/> [25.7.2019.]
3. Članak turističkog portala hrturizam.hr [Internet], raspoloživo na: <https://hrturizam.hr/trajno-oneciscenje-mora-u-kastelima-zabranjeno-kupanje/> [20.8.2019.]
4. Internet stranica pointers travel, raspoloživo na: <https://pointerstravel.com/poi/1789> [20.7.2019.]
5. Internet stranica portal Grada Kaštela, raspoloživo na: <http://www.kastela.org/novosti/kultura/10872-kastelanski-lokaliteti-kastel-vitturi-u-kastel-luksicu>
6. Kulturno umjetničko društvo 7 Kaštela
7. Program Kaštelanskog kulturnog ljeta [Internet], raspoloživo na: <https://cdn-kastela.r.worldssl.net/images/stories/novosti/2019/06/kklj/kklj-plakat.pdf> [10.8.2019.]
8. Službene stranice EKO - kaštelanskog zaljeva [Internet], raspoloživo na: <http://www.ekz.hr/>
9. Službene stranice grada Kaštela [Internet], raspoloživo na: <https://www.kastela.hr> [14.7.2019.]
10. Službene stranice Ministarstvo kulture Republike Hrvatske [Internet], raspoloživo na: <https://www.min-kulture.h> [10.8.2019.]
11. Stranica booking.com: hoteli u Kaštelima [Internet], raspoloživo na: <https://www.booking.com/city/hr/kastela.hr.html> [2.8.2019.]

12. Stranice Turističke agencije Kaštela Travel [Internet], raspoloživo na <http://www.kastela-travel.com/about-kastela.php> [17.7.2019.]

13. Stranice Turističke zajednice grada Kaštela [Internet], raspoloživo na: <https://www.kastela-info.hr/> [15.7.2019.]

POPIS SLIKA, GRAFOVA I TABLICA

Popis slika

Slika 1 - Mapa grada Kaštela, str. 6

Slika 2 - Kaštel Rotondo u Kaštel Štafiliću, str. 8

Slika 3 - Jugoistočna strana dvorca Vitturi u Kaštel Lukšiću, str. 9

Slika 4 - Kaštel Cambi u Kaštel Kambelovcu, str. 10

Slika 5 - Kaštilac u Kaštel Gomilici, str. 10

Slika 6 – Kaštilac u Kaštel Sućurcu, str. 11

Slika 7 - Ilustracija tradicionalne kaštelanske nošnje, str. 27

Slika 8 - Ribarska fešta u Kaštel Starome, str. 30

Slika 9 - Izvedba Kaštelanskih plesova na Međunarodnom festivalu folkloru “Za jubav tance igraše”, str. 31

Slika 10 – „Večeri dalmatinske pisme“ u Kaštel Kambelovcu, str. 32

Slika 11 - “Krnjo” karnevala KPU-a Kampanel u Kaštel Sućurcu, str. 32

Slika 12 - “Kaštelanski puti”, str. 33

Slika 13 - Predstava ispred dvorca Vitturi u sklopu Dana Kaštelanskog kazališta, str. 34

Popis grafova

Graf 1 - Struktura smještajnih kapaciteta po broju postelja 2017. godine, str. 16

Popis tablica

Tablica 1- Kretanje broja stanovnika u naseljima prema popisu stanovnika iz 1991., 2001. i 2011. Godine, str. 2

Tablica 2 - Noćenja i dolasci turista u gradu Kaštela, str. 17

Tablica 3 - Prikaz manifestacija u Gradu Kaštela, str. 29